

Morgenrood

Willem van Toorn

Morgenrood

Roman

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV

2022

De schrijver ontving voor dit boek een projectsubsidie van
het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Copyright © 2022 Willem van Toorn
Voor overname kunt u zich wenden tot Em. Querido's
Uitgeverij BV, Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam.

Omslag Roald Triebels
Omslagbeeld William Orpen,
foto © National Gallery of Ireland
Foto auteur Ineke Holzhaus

ISBN 978 90 214 6244 8 / NUR 301
www.querido.nl

Voor Ineke

I

Thomas Corbelijn. Tom voor familie en oude vrienden – maar mijn familie is ver weg of dood en van de meeste oude vrienden zie ik niet veel, te hard bezig met geld verdienen of domweg overleven, net als ik. Thomas voor latere bekenden, die soms mijn naam kennen door de stukken (steeds meer stukjes eerlijk gezegd) over Duitse literatuur die ik af en toe voor de krant mag schrijven. Zevenentwintig jaar. Germanist, afgestudeerd op Walter Kempowski's familieromans, wat van mijn scriptiebegeleider maar nét mocht, hij vond het geen literatuur. Een klein jaar leraar geweest, nu schrijf ik die stukken en geef ik nog een paar keer in de week les aan leeftijdgenoten van de Zuidas, die op school vrijwel geen Duits hebben gehad maar door de dreiging van de brexit van hun bazen bij banken en brievenbusfirma's de taal van onze grootste handelspartner snel moeten leren. Daarvoor fiets ik drie keer per week van De Pijp, waar ik woon, naar de nieuwe geldwereld waar mijn groepje zich in de kantine, hier bar genaamd, op de hoogste verdieping van een onduidelijk kantoor met veel roestvrij staal en groen marmer verzamelt. Het uitzicht daar maakt zonder woorden duidelijk in wat voor wereld we leven. Ik verdien er meer mee dan met mijn lerarenbaan, wat natuurlijk een schande is.

Ik schrijf dan wel voor de krant, maar ik ben al maanden geleden opgehouden met kranten lezen. Ik had geen zin meer in de dagelijkse ontmoeting met als krant vermomde grootwinkelbedrijven die mij uitgelezen wijnen, vage cursussen, eigentijds design en reizen naar avontuurlijke bestemmingen proberen te verkopen. 'Dagje Wellness vanaf € 10', zag ik in een ooit links ochtendblad, en het deftigste liberale dagblad bood 'Vertrouwd kunstverkopen via uw krant'. De stoeten columnisten zonder nieuws maar met meninkjes over alles had ik ook wel gezien. Om maar niet te spreken over hun alles steriliserende ironie. De wereld wordt geregeerd door schobbejakken, maar zij maken het allemaal onschadelijk door hun ironie. Om alles kan gegrinnikt worden. Je vraagt je soms af wat erger is, cynisme of ironie.

Ik behelp me met internet, wat al erg genoeg is. Zo zag ik gisteren, voor mijn raam aan de nauwe grijze zijstraat in De Pijp, in het voorkamertje van de minuscule voormalige arbeiderswoning van woningbouwvereniging Morgenrood, die ik binnenkort zal moeten verlaten omdat ze gerenoveerd wordt – zo zag ik daar op het scherm van mijn laptop dat de stad Amsterdam, ooit een rood bolwerk, trots meldt dat volgende week in het oude havengebied de bouw begint van 'het prestigieuze woonproject Sluishuis'. Dat wordt, in het land van Rietveld, Oud, Van Eyck en Hertzberger, een monstrum met vierhonderd appartementen, waarvan de koopprijzen zullen variëren van 323 573 euro voor achtendertig vierkante meter tot anderhalf miljoen voor het grootste, van honderdtweënnegentig vierkante meter. Die achtendertig vierkante meter is kleiner dan wat ik hier

bewoon – maar hier zal de waarde na de renovatie toch ook zo'n drie ton zijn. Want dit wordt ook een koopwoning heb ik begrepen; het zijn harde tijden, woningbouwverenigingen moeten de markt op van onze overheid. Als ik hier weg moet, kan ik alleen nog terecht in een van de dramatisch mislukte naoorlogse wijken van het Nieuwe Bouwen, of in zoiets als Almere – dat dacht ik tenminste tot voor kort. Maar vanochtend vertelde mijn scherm me dat de beleggers nu ook al oprukken naar die wijken. 'Gezinnen eruit, studenten erin', was de kop van het stadsnieuws. Hetzelfde artikel beschreef de ontwikkeling van een nieuwe wijk in Almere, waar alle huizen meer dan een miljoen gaan kosten. Almere. Waarschijnlijk gaan mijn cursisten daar wonen als ze promotie maken. Wat ik moet doen weet ik niet. Misschien emigreren. Het is een cynische wereld en het pragmatische kleine Nederland zingt de eerste stem in het pecuniakoer.

Ik zit dit voor genoemd raam enigszins in het wilde weg op te schrijven omdat ik na mijn plotselinge afscheid van het onderwijs ineens het idee had dat ik iets moest doen om niet zelf ook cynisch te worden. Ik kocht een stapel dikke schriften, harde kaft, ongelinieerd, bij de kantoorboekhandel hierachter, en inkt voor de vulpen die ik van mijn vader heb geërfd. Ik wilde dagelijks kleine aantekeningen maken over de gekte om me heen, maar het kwam er niet van. Pas toen ik las over dat Sluishuis haalde ik het eerste schrift voor de dag. En terwijl ik die ontmoedigende ellende van de woningmarkt opschrijf, denk ik door de vulpen in mijn hand (merk Pelikan, zwarte dop met gouden clip en ringen,

gouden pen natuurlijk en de penhouder in de lengte fijn zwart en groen gestreept, de zwarte inkt niet in van die plastic patronen maar in een reservoir met een pompje dat je bedient met een zwarte draaidop aan het eind) aan mijn vader.

Mijn afscheid van het onderwijs na een carrière van nog geen jaar zou hem genoeg hebben gedaan. Dat ik Duits ging studeren beviel hem nog wel, maar dat ik voor het onderwijs koos vond hij volstrekt idioot. Iets aan de universiteit had hij zich voorgesteld, mooie onderzoeken, baanbrekende publicaties. Hij maakte niet meer mee dat hij gelijk kreeg in zijn scepsis over mijn keuze; toen ik nog maar twee maanden les gaf aan een veelgeroemde scholengemeenschap in de duinstreek bij Haarlem bleef hij dood terwijl hij zich voor de spiegel stond te scheren. Die spiegel bevindt zich in de badkamer van het grote, tochtige Leidse huis waar ik geboren ben, om de hoek van het SieboldHuis. Mijn vader bewonderde Von Siebold om zijn enorme kennis en zijn reislust, en haalde grijnzend zijn schouders op als ik hem voorhield dat de grote natuuronderzoeker Europa toch maar de meest irritante plant van de schepping had bezorgd, de clandestien uit Japan meegenomen Japanse duizendknoop, die uiteindelijk heel Europa zal overwoekeren omdat geen bestrijding helpt. Hij haalde vaak zijn schouders op over dingen die ik zei.

Ik had de meest verwarrende vader die je je kunt voorstellen. Om te beginnen vond ik hem aan de oude kant voor een vader; Hella, mijn moeder, en hij kregen mij toen hij vijfendertig was en zij achtentwintig, en mijn halfzusje Petra al zes. Verder was hij briljant.

Hij had in Leiden kunstgeschiedenis gestudeerd maar werkte als directiesecretaris voor een soort consortium van grote Nederlandse bedrijven en banken. Vanwege zijn eruditie en belachelijke talenkennis begeleidde hij zijn bazen, maar ook wel de dienstdoende minister van Economische Zaken, en soms ook de koningin en de deputaties van het bedrijfsleven op buitenlandse reizen. Gas- en oliebaronnen naar Poetin en Saoedi-Arabische moordenaars en playboys. Cultuur als smeermiddel. 'De vlag op hun modderschuit,' zei hij zelf grijnzend. Hij was een grote, knappe man, scherp gezicht, donkerblond golvend haar, grijs aan de slapen, altijd perfect, zij het wat excentriek, gekleed. Maar wat collega's, buitenlandse staatshoofden en politici niet zagen, zag ik (en zag mijn schoolvriendinnetje Monica) als hij in zijn ochtendjas uit de badkamer kwam: dat alle normalerwijze door de elegante kostuums verborgen delen van zijn lichaam getatoeëerd waren met uit cirkels opgebouwde composities, tot aan zijn enkels en meestal door manchetten en boorden bedekte polsen en hals toe. Hij had ooit op een reis door Nieuw-Zeeland kennisgenomen van Maori-tatoeages en hun betekenis, was een tattooshop binnengelopen en had in de jaren daarna het kunstwerk dat zijn lichaam werd laten aanvullen tot het niet verder meer kon.

Hella had het in het begin allemaal met geamuseerde verbazing aangezien, maar toen het niet ophield en ze aanleiding had om te vermoeden dat hij op zijn reizen ook nog avonturen met mannen en jongens had, was het voor haar genoeg. Ze scheidden en Hella ging met Petra terug naar Edward, Petra's vader, haar Engelse eerste man in zijn landhuis bij Oxford, waar mijn va-

der haar ontmoet had, en waar ze nu weer woont. Petra woont nu in Londen, waar ze na haar studie Engels als lerares werkt. Ze heeft af en toe een vriend, begrijp ik van Hella, maar ze lijkt niet geschikt voor langdurige relaties en ook haar laatste verovering, een collega, is alweer spoorloos verdwenen. Edward, bezitter van een vriendelijke, altijd beleefde maar in wezen natuurlijk autistische Britsheid, beschouwde mijn moeders periode met mijn vader als een soort uitstapje, een gril waar ik ook deel van uitmaakte. Toen ze terugging mocht ik kiezen; ik bleef bij mijn vader in Leiden, wat moest ik in Engeland. Daar had ik nu in tijden van brexithysterie misschien niet eens mogen blijven.

Hij maakte dus niet meer mee dat hij gelijk kreeg. Dat gebeurde overigens tamelijk onverwachts. Het was niet zo dat ik dagelijks genoot van mijn werk op school, maar ik leed er ook niet onder. Ik bereidde mijn lessen serieus voor en had weinig problemen met de leerlingen. Ik denk dat ze voelden dat ik ze graag iets wilde leren, maar dat ik niet bang voor ze was en dat ik mijn baan zeker wel belangrijk vond, maar dat ik gewoon naar huis zou zijn gegaan als ze me verveelden. Ik had ook met ze te doen. Ik was misschien tien jaar ouder dan zij, maar ik keek met verbijstering naar hun wereld van onzin-informatie die ze de hele dag via scherm-pjes tot zich moesten nemen, van nooit aflatende communicatie over niks, van voorgeschreven kledingmerken en gadgets en vakanties naar oorden waar ik nog niet dood gevonden had willen worden, van hun feestjes waar drank en pillen voor een surrogaat van vrijheid moesten zorgen. Van hun onbelezenheid.

Ik keek eerlijk gezegd met dezelfde soort verbazing naar de meeste van mijn collega's, wier gesprekken in de lerarenkamer meestal ook niet over veel interessants gingen. Toen ik mijn oudere collega Duits bewogen vertelde wat Kempowski's *Tadellöser* & *Wolff* voor mij had betekend en zei dat hij het beslist moest lezen, vroeg hij bezorgd: 'Is het dik?' Ik zei maar dat het ook mooi verfilmd was. Een uitzondering was Visser, een al wat oudere leraar Nederlands, die hartstochtelijk van zijn vak hield en met tranen in zijn ogen over Hooft, Gorter of Nijhoff kon praten. Ik trof hem op een decemberochtend rond koffietijd in de lerarenkamer aan, naar buiten starend met zijn hand op een dikke map die voor hem op tafel lag. Ik had die dag maar twee uren, en kwam alleen mijn jas uit de garderobe halen.

'Prettige dag, Visser,' zei ik. 'Ik zie je morgen.'

'Ik vrees van niet,' zei hij. 'Ik ben ook zo weg, en dan kom ik niet meer terug.'

Hij draaide zich naar me toe, ik schrok van de woede in zijn meestal zo vriendelijke gezicht.

'Jezus, Visser, is er iets gebeurd?' vroeg ik.

'Dat kun je wel zeggen,' zei hij. 'Maar ik wil je er niet mee lastigvallen.'

'Vertel het toch maar,' zei ik. 'Als jij zo kwaad bent moet het wel erg zijn.' Ik liep terug naar de tafel en ging tegenover hem zitten.

'Ik vertel het alleen aan jou, Corbelijn,' zei hij. 'Ik wil niet dat de andere collega's het horen.'

'Goed,' zei ik.

In een van zijn eindexamenklassen hadden de leerlingen een werkstuk moeten schrijven over de Vijftigers. Bij het lezen van de resultaten was het Visser opgeval-

len dat vier van de werkstukken wel erg veel overeenkomsten vertoonden. Hij had na de bespreking van de resultaten in de klas de vier jongens om wie het ging laten nablijven en ze gevraagd of ze van elkaar overgeschreven hadden. Nee, maar ze hadden wel samengewerkt, zeiden ze. Maar toen hij had doorgevraagd, was uiteindelijk gebleken dat ze allemaal hetzelfde stuk van de een of andere site hadden overgeschreven en dat ze er alleen wat variaties in hadden aangebracht om het niet al te erg te laten opvallen. Hij had ze bedaard gezegd dat dat dan niet gelukt was en dat ze mochten kiezen: een 1 of het werkstuk in de kerstvakantie opnieuw schrijven, en nu wél zelf. Ze waren verontwaardigd vertrokken en vanochtend had de rector hem verzocht even langs te komen. Of het niet anders kon, had hij gevraagd, de ouders hadden geklaagd en de vader van een van de jongens zat in het schoolbestuur. Je kon het toch ook zó zien dat die jongens gewoon hadden samengewerkt. Dus had Visser gezegd dat hij naar huis ging en die middag zijn ontslagaanvraag zou indienen bij het bestuur, met vermelding van de reden. Hij gaf een klap op de dikke map.

‘Zou het niet goed zijn als de collega’s het wél wisten?’ vroeg ik.

‘Als ik zomaar wegblijf zullen ze zich misschien toch wel afvragen waarom. Anders is duidelijk dat zoiets als solidariteit niet meer bestaat, Corbelijn.’

De dagen daarna werd er veel gefluisterd in de leraarkamer, er werden veel bezoekjes aan de kamer van de rector gebracht, maar Vissers afwezigheid kwam niet ter sprake. En ik kon niets zeggen omdat ik hem beloofd had dat niet te doen. De week daarop heb ik ook mijn

ontslag ingediend, in een brief aan het bestuur met opgaaf van redenen. Het ontslag werd in een beleefd briefje verleend, en dat was dat. Ik had natuurlijk nog geen vaste aanstelling. Ik zou niet eens gemakkelijk kunnen uitleggen waarom ik opstapte. Als ik zeg dat het uit rechtvaardigheidsgevoel was, maak ik het vast mooier dan het was. Het had zeker met respect voor Visser te maken, maar ik denk dat het vooral kwam doordat ik steeds meer genoeg krijg van een wereld waarin iedereen laf wegstijgt bij alles waar je nee tegen zou moeten zeggen. Visser zie ik nog wel eens op boekenmarkten, waar hij met zijn altijd interessante stal staat met het aanbod van het antiquariaat dat hij is begonnen en dat al snel een goede naam heeft gekregen. Ik koop regelmatig bij hem, vooral Duits, en over het onderwijs spreken we nooit.

Hij heeft trouwens behalve literatuur een groeiend aanbod van werken over de stand van de wereld. Het lijkt wel of zijn boze afscheid van het onderwijs hem attent heeft gemaakt op ethische en morele misstanden op andere terreinen. Hij verkocht me twee boeken die volgens hem de geest van de tijd haarscherp weergeven: *Se Venezia muore* van de kunsthistoricus Salvatore Settis, over de vernietiging van Venetië door de toeristenindustrie, en *Moneyland* van Oliver Bullough. Het laatste heeft de mooie ondertitel *Why Thieves & Crooks Now Rule the World & How to Take It Back*. Ik lees ze om beurten en ik ben nog niets tegengekomen dat ook niet hier in Amsterdam zou kunnen plaatsvinden. Over dat terugveroveren heb ik trouwens nog niets gelezen.

Ja, dat boek van Settis kan ik wel in het Italiaans lezen. Mijn vader nam me mee naar Venetië als hij daar voor de Biënnale moest of wilde zijn. We logeerden altijd in hetzelfde pension aan de Riva degli Schiavoni, waar ze hem kenden en met *professore* aanspraken. Hoe oud was ik, twaalf, veertien, en ik was onbeschrijflijk trots op hem. Op zijn zomerpakken, zijn hoeden, zijn gemakkelijke Italiaans, zijn hoffelijkheid tegenover custoden in de musea, obers en kamermeisjes. We liepen en voeren eindeloos door de stad, 's avonds altijd even de stille San Marco in maar ook naar het Ghetto, naar Burano en San Michele, naar de galerie van Peggy Guggenheim en naar de Libreria Vecchia. Toen ik voor het eerst *Der Tod in Venedig* las herinnerde ik me dat hij me over Thomas Mann verteld had en zag ik hem op elke pagina voor me, en toen ik de film zag was ik in elk beeld naar hem op zoek. Ik moest trouwens ook vaak grinniken omdat niemand in deze elegante stad de tatoeages kon vermoeden onder de lichte stoffen van overhemden en jasjes.

De laatste keer dat ik in Venetië was kon je niet op het plein van de San Marco komen omdat er duizenden toeristen, gevangen in een ingenieus systeem van dranghekken, als een enorme rups voetje voor voetje voortschuifelden naar de ingang van de basiliek, waar zenuwachtige mannen in grijze stofjassen ze met de armen zwaaiend tot opschieten maanden onder het uitroepen van 'Forza! Forza!' Opschieten! Rennen door de kerk. En het was voorjaar, nog niet eens echt toeristen seizoen. Ik was er met mijn vriend Johan en zijn vriendin Monica. We keken het van de rand van het plein af even aan, namen toen de vaporetto terug naar het par-

keerterrein en reden om de lagune heen naar Chioggia, zoiets als een klein en armer Venetië, ook met pakhuizen aan kanaaltjes en een haven, maar hier met vissersbootjes. Er was geen toerist te zien. We aten vis op een terras aan de waterkant en ik vertelde over de reizen met mijn vader, meer voor Johan dan voor Monica, die ik al doorgezaagd had over mijn vader toen ze nog mijn vriendin was. Ja, dezelfde Monica. Klein, zwarte krullen en grijsblauwe ogen, levendig. Haar kende ik al van de middelbare school, maar we waren uit elkaar gegaan toen zij in Groningen of all places rechten ging studeren. Het was beslist mijn schuld dat het uitging. Monica was het laatste jaar van onze middelbareschooltijd bijna altijd bij mij thuis. Haar ouders waren ook gescheiden en haar moeder besteedde meer tijd aan haar nieuwe vriend dan aan haar dochter. We werkten samen voor ons eindexamen en ze sliep bij mij en hielp mijn vader in de keuken; hij was dol op haar en bewonderde haar opgewektheid en intelligentie. Hij zei een keer tegen me dat hij wel zo'n vriendin gewild had om lessen in liefde van te krijgen, en dat zijn leven dan misschien wel heel anders was gelopen. Toen ik op kamers was gaan wonen vond ze mij meer en meer negatief worden, even hooghartig als mijn vader maar zonder zijn gevoel voor humor, zei ze. Ze maakte het uit. Johan leerde ze in Groningen kennen, waar hij biologie studeerde. We hadden lang geen contact, maar toen ze het bericht van mijn vaders dood in de ochtendkrant had gezien stond ze 's avonds met Johan op de stoep, tranen op haar wangen. Sindsdien zien we elkaar weer. Ze werkt als jurist voor een internationale mensenrechtenorganisatie en heeft een appartement in een flatgebouw aan de over-

kant van het IJ, met uitzicht op de verre Oranjesluizen. Maar dat gaat veranderen als dat monster van een prestigieus woonproject daar komt. Johan woont officieel bij haar, maar in feite in het huisje op hun volkstuin aan de Amstel. Hij werkt als bioloog voor een aantal verenigingen die ondanks alle bezuinigingen in Amsterdam en een paar andere plaatsen proberen schooltuinen in stand te houden of zelfs nieuwe te verwezenlijken. Ik bewonder ze alle twee en ben soms jaloers omdat ze zo goed weten waar ze voor of tegen vechten, zelfs als ik soms denk dat het windmolens zijn.